

Notater om normalisering af middelalderlige (islandske) tekster

Udarbejdet for MENOTAs arbejdsmøde om normalisering
i København den 20. november 2009

[18. november 2009]

1. Generelt

Efter min mening er det vigtigt at skelne mellem:

- (a) normalisering af lemmaer
- (b) normalisering af tekster i deres helhed (d.v.s. <norm>-niveau)

Det er vigtigt, at alle tekster i Menota arkivet har den samme normalisering af lemmaer så vidt som muligt (og en list eller meta-ordbog over de afvigende lemmaer). Her kunne vi bruge ONP som model.

Derimod tror jeg det kan være vanskeligt at normalisere alle (vestnordiske) tekster på den samme måde. Det er faktisk umuligt at normalisere *ortografien* i et islandsk håndskrift fra 1600-tallet på den samme måde som et islandsk håndskrift fra omkring 1200 uden at normalisere også en række af andre ting som ikke er ortografiske men fonologiske og morfologiske. Så er det ikke længere et spørgsmål om *normaliseret ortografi* men *normaliseret sprog* — eller en anakronistisk blanding: en del af fonologi fra omkring 1200 med morfologiske (og fonologiske) særpræg fra 1600-tallet.

I en tekst fra 1600-tallet må man ikke kun reetablere skilnaden mellem vokaler som *o* : *ø* og *á* : *ǿ*, såvel som mellem *t* : *ð* og *k* : *g* i tryklet stilling (*at*, *þat*; *ok*, *sik*), men også skifte ud yngre pronominalformer med ældre, f.eks. nom. sing. mask.-fem./nom.-akk. plur. neut. *engin* med *engi*, gen. plur. *þessar(r)a* for *þessa*, dat. sing. fem *þessar(r)i* med *þessi*, gen. sing. *þessarar* for *þessar*. I substantiverne så må man forandre nom./akk. plur. af forskellige femininer, *sakir*, *gjafir* o.s.v. må skiftes ud med *sakar*, *gjafar*. Nom. sing. af fem. *ijō*-stammer må få deres *-r* endelse restaureret, f.eks. *heiðr* men ikke *heiði*. Akk. plur. af *u*-stammer må få *-u* endelse med omlyd/brytning, *vøllu*, *fjórðu* i stedet for *velli*, *firði*. For verbene så må man skifte ud svage verber med stærke, f.eks. *hjálpudu* med *hulpu*, *björgudu* með *burgu*, pret. sing. former som *hneig*, *meig*, *seig*, *steig* med *hné*, *mé*, *sé*, *sté* og *flaug*, *laug*, *saug*, *smaug* med *fló*, *ló*, *só*, *smó*, såvel som *uxu* med *óxu*, 1. sing. pret. ind./subj. *kallaði* med *kallaða*, 1. sing. pres. subj. *kalli* med *kalla*, 2. sing. pret. *greipst*, *barst*, *fórst*, *tókst* med *greipt*, *bart*, *fórt*, *tókt*. — Det er så åbenbart ikke tale om kun ortografisk normalisering ...

I flere tilfælde mangler det oplysninger om sproget omkring 1200 og derfor kan det være svært (eller umuligt) at fastsætte hvordan man skal normalisere, f.eks. problemet med *nekkverr*, *nakkvarr*, *nøkkurr*, *nøkkurr* som Andrea har diskuteret. Der er i hvert fald altid en stor fare for anakronisme.

Såvidt jeg ser er formålet med ortografisk normalisering først og fremmest at udlette ortografisk variation som sansynligvis er kun ortografisk og uafhængig af sproget (f.eks. „ck“ : „kk“ : „cc“, o.s.v.) for at gøre teksten mere tilgængelig og læsbar. Formålet er ikke (i hvertfald ikke primært) at standardisere selve sproget af alle tekster fra forskellige perioder til ét trin omkring året 1200 (især ikke de tekster som ikke blev sammensat indtil senere).

Det er rigtigt, at hvis der er flere forskellige typer af normalisering så bliver teksterne ikke så let tilgængelige til studerende. Men hvis teksten er lemmatiseret så kan brugeren altid (med “mus over” eller lign.) få frem en analyse af formene. Efter min mening bliver behovet for en rigtig streng normalisering meget mindre hvis teksten er lemmatiseret.

I islandske udgaver har vi set en tendens i den modsatte retning: middelalderlige tekster blir udgivet i normaliseret nær-modern islandsk, selvom det kaldes „normaliseret nutidsortografi“. Det giver læseren den falske ide, at islandsk har næsten ikke forandret sig i løbet af de sidste 800 år (!). Det har jeg diskuteret i en artikel: „Samræmt nútímamál á fornun heimildum. Um málstefnu við útgáfu fornra texta.“ *Skírnir* 179 (2005), pp. 181–197.

2. Codex Regius udgaven

I den nye udgave af Codex Regius af eddadigtene er normaliseringen ikke så streng eller konsekvent, netop fordi teksten er lemmatiseret. Normaliseringen er såvidt det er muligt baseret på hvad synes være skriverens eget sprog i den anden halvdel af 1200-tallet — men det kan selvfølgelig ikke udføres helt nøjagtigt. Nogle punkter angående det:

- (1) Skriveren skelner ikke ortografisk mellem de ældre *o* og *ø*, og det må skyldes sammenfald af de to vokaler. I stedet for at reetablere *o* og *ø*, normaliseres begge to med tegnet „ö“. Derimod adskilles vokalerne *o* og *ø* i lemmaerne.
- (2) Skriveren skelner ikke heller mellem de ældre *á* og *ø*; det må sandsynligvis også tolkes som sammenfald af de to vokaler i skriverens eget sprog. Det to normaliseres med tegnet “æ”. I lemmaerne er der *á* og *ø*.
- (3) En kort vokal er sansynligvis gået over til lang foran forbindelser af *l + p, f, m, g, k, s* (som det allerede i Homiliebogen). Foran disse forbindelser normaliseres der en lang vokal i teksten („á“, „ó“, „ú“ o.s.v.) men kort vokal i lemmaerne.

(4) Skriveren skriver verbet *þykkja* næsten altid med „i“ (40 gange) og derfor normaliseres verbet med „i“ („þikkir“ o.s.v.), undtagen de to steder hvor han skriver „y“ som normaliseres med „y“ („þykkir“). Lemmaen er selvfølgelig *þykkja*.

(5) Skriveren skriver næsten altid „vá“/„vǫ“ for *vá* og derfor normaliseres „vǫ“, undtagen de former af f.eks. substantivet *ván* som nogle gange skrives „ón“ (11r16), „vón“ (29v15, 43v15) og „von“ (31r33) og normaliseres „ón“ og „vón“. Samtidig skriver han nogle gange „ván“ og det normaliseres om „ván“. Det samme gælder pret. plur. former af verbet *vera* som skrives med „vo“ eller „vǫ“ og normaliseres på samme måde.

(6) Skriveren skelner ikke konsekvent mellem oprindelig *t* og *ð* i tryklet stilling. Ortografiske tegn på sammenfald viser sig i „þ“ (eller „ð“, „d“) for oprindeligt *t*, såvel som omvendte skrivemåder med „t“ for oprindeligt *ð*:

De pronomener *vit* og *it* skrives næsten altid med „þ“ (eller „ð“, „d“), neuterformet af artiklen, *it*, skrives tre af hver fire gange med „þ“ (eller „ð“, „d“), og næsten tredjedel af participialformer i neuter (f.eks. *gengit*, *tekit*, *talit*) skrives med „þ“ (eller „ð“, „d“).

Skrivemåder med „þ“ (eller „ð“, „d“) findes også i bestemte neuter substantiver, f.eks. „eitriþ“ (ældre *eitrit*) 17r10, „vatniþ“ (ældre *vatnit*) 29v22 og „feipþ“ (ældre *féit*) 29r23.

Den oprindelige endelse *-ið/-uð* i 2. pers. plur. af verber skrives med „t“ i næsten hver anden eksempel, f.eks. „þegit“ (ældre *þegið*) 15r29, „drygdvt“ (ældre *drygðuð*) 15v29, „ftandit“ (ældre *standið*) 18v17. Disse er alle omvendte skrivemåder, og sandsynligvis må „þatan“ (ældre *þaðan*) 6v31 også tolkes på den måde.

Selvom der er ord som konsekvent skrives med „t“, f.eks. prep./adv. *at*, viser de ovennævnte skrivemåder, at skriveren har ikke i sit eget sprog skelnet mellem *t* og *ð* i tryklet stilling. Vi kan ikke være sikker på hvor langt dette sammenfald har nået, men det er klart at det er begyndt. Derfor er det ikke helt åbenbart eller selvsagt hvordan man skulle normalisere. Der er først og fremmest tre muligheder:

(a) Normalisere alt med „t“ i overensstemmelse med ældre sprogtrin. Denne mulighed blev afvist, fordi den kræver arkaisering med reetablering af en skilnad som skriveren ikke har selv gjort. Skriveren har jo næppe skrevet „þ“ (eller „ð“, „d“) for ældre *t* (eller omvendt „t“ for *ð*) uden grund i udtalen.

(b) Normalisere med en blanding af „t“ og „ð“ som kan muligvis har været skriverens sprog: *at* med „t“ men *vit* og *it* med „ð“, o.s.v. Det lyder ærligt i teori, men er lidt svært at fremføre, fordi (a) kategorier med ratio i nærheden af 1 : 1 vil tåle enten arkaisering eller modernisering, og (b) i nogle kategorier mangler oplysninger, f.eks. *þat* som er næsten altid forkortet.

(c) Normalisere alt med „ð“ i overensstemmelse med yngre sprogtrin. Det er klart at sammenfald har begyndt, og det er jo muligt (men ikke sikker), at skrivemåder med „t“ kan forklares som indflydelse fra ortografisk tradition og/eller skriverens forlæg (arkaismer). Vi kender i hvert fald resultatet af dette sammenfald, og dette resultat kunde bruges som norm.

Notater om normalisering

Den sidstnævnte mulighed blev valgt.

(7) Skriveren skelner næsten helt konsekvent mellem *k* og *g* i tryklet stilling. Adverbiet *mjök* og pronomenformene *mik*, *þik* og *sik* staves altid med „c“ eller „k“. Nom. sing. *ek* er næsten altid skrevet med „c“ (eller „k“), men der er ganske få eksempler med „g“ (omkring 1,8%). Formene med „g“ er alle enklitiske former, f.eks. *barðag*, *gerðag*, *kennig* og *sagðag*, og i de fleste tilfælde er pronomenet efterfulgt af enklitisk adverbium (oft med gentagelse af pronomenet), f.eks. *bjargigak*, *máttigak*, *stöðvigak*, *vildigak* eller *gerðigaek*, *kalliga ek*, *myndiga ek*, *þoriga ek* — d.v.s. pronomenet er intervokalisk, netop hvor man kunde tro at svækkelse/frikativisering af klusilen ville have begyndt. Disse skrivemåder kan derfor muligvis stemme med skriverens egen udtale.

Her følger normaliseringen skriverens egen ortografi, d.v.s. *mjök*, *mik*, *sik*, *þik*, *ek* med „k“ men „g“ i de enklitiske former hvor skriveren selv har „g“.

(8) Reflexive former skrives langt oftest med „z“ og normaliseres også med „z“. Der er også nogle tilfælde hvor der skrives „fc“ eller „zc“ og de bibeholdes i normaliseringen som „sk“. Det må indrømmes at „z“ i al sandsynlighed repræsenterer udtalen *st*, så det kan jo diskuteres om der skulle normaliseres „st“.

I den nye udgave af Codex Regius blev ONP lemmaerne brugt med nogle undtagelser. Disse undtagelser drejer sig mest om lemmaer hvor ONP har et entalsform hvor de fleste ordbøger har pluralformer: *lag*, *rak*, o.fl.